

TIJORAT BANKLARIDA FIRIBGARLIK HOLATLARINI ANIQLASHDA ICHKI AUDITNING ROLI

Ilmiy rahbar: M.Xakimov

Olimjonov Fayzulloh Otabek o'g'li

Andijon davlat texnika insituti

“Bank ishi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Tijorat banklari iqtisodiyotning eng muhim moliyaviy institutlaridan biri hisoblanadi. Ularning barqaror faoliyat yuritishi nafaqat bank tizimi, balki mamlakat iqtisodiy xavfsizligi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda bank xizmatlarining raqamlashtirilishi, masofaviy bank xizmatlari, internet-banking va mobil ilovalarning keng joriy qilinishi natijasida bank operatsiyalari hajmi keskin oshdi. Shu bilan bir qatorda, firibgarlik holatlari, noqonuniy moliyaviy operatsiyalar va moliyaviy jinoyatlar xavfi ham ortib bormoqda. Bunday sharoitda tijorat banklarida ichki audit tizimining samarali faoliyati firibgarlik holatlarini aniqlash va oldini olishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Ichki audit bank faoliyatining barcha yo‘nalishlarini mustaqil baholovchi nazorat tizimi bo‘lib, u bankdagi moliyaviy operatsiyalarning qonunchilikka, ichki tartiblarga va xalqaro standartlarga mosligini tekshiradi. Ichki auditning asosiy vazifalaridan biri bankda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan firibgarlik va korrupsion holatlarni aniqlash hamda ularning oldini olishdan iboratdir [1]. Bank tizimida firibgarlik ko‘pincha kredit ajratishdagi noqonuniy harakatlar, hujjatlarni qalbakilashtirish, noqonuniy pul o‘tkazmalari, xodimlarning mansab vakolatlarini suiiste‘mol qilishi yoki kiberfiribgarlik shaklida namoyon bo‘ladi.

Xalqaro tajribada bank firibgarligiga qarshi kurashishda ichki audit tizimi muhim strategik vosita sifatida qaraladi. Xususan, Bazel qo‘mitasi tavsiyalariga ko‘ra, tijorat banklarida samarali ichki audit tizimi moliyaviy xavflarni kamaytirish, ichki nazorat tizimini mustahkamlash va firibgarlik xavfini boshqarishda asosiy omillardan biri hisoblanadi [2]. Shuningdek, Xalqaro ichki auditorlar instituti (IIA) standartlarida ham ichki auditning mustaqilligi va xolisligi firibgarlikni aniqlashda muhim ahamiyatga egaligi ta’kidlangan [3].

Tijorat banklarida firibgarlik holatlarini aniqlashda ichki audit bir necha mexanizmlar orqali faoliyat yuritadi. Avvalo, audit jarayonida bank operatsiyalari muntazam monitoring qilinadi. Bu orqali shubhali operatsiyalar, me‘yoriy hujjatlarga zid harakatlar va moliyaviy intizom buzilishlari aniqlanadi. Masalan, kredit ajratishda bir xil mijozga turli nomlar ostida kredit rasmiylashtirish, garov hujjatlarining qalbakilashtirilishi yoki kredit mablag‘larining maqsadsiz ishlatilishi audit tekshiruvlari orqali aniqlanishi mumkin. Shuningdek, ichki audit bankdagi ichki nazorat tizimining samaradorligini baholaydi. Agar ichki nazorat tizimi zaif bo‘lsa, firibgarlik sodir etish

imkoniyati oshadi. Shu sababli auditorlar bankdagi vakolatlar taqsimoti, operatsiyalarni tasdiqlash tartibi, elektron xavfsizlik tizimi va moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini tekshiradi. Ayniqsa, raqamli bank xizmatlari rivojlanayotgan bugungi davrda kiberfiribgarlik holatlarini aniqlashda auditning roli yanada ortmoqda.

Banklarda firibgarlik holatlarini aniqlashda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda ko'plab tijorat banklari "Big Data", sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlaridan foydalanmoqda. Ushbu texnologiyalar katta hajmdagi moliyaviy operatsiyalarni tahlil qilib, shubhali tranzaksiyalarni avtomatik ravishda aniqlash imkonini beradi. Ichki auditorlar esa ushbu tizimlardan olingan ma'lumotlar asosida chuqur tahlillar olib boradi. Natijada firibgarlik xavfi yuqori bo'lgan operatsiyalar tezkor aniqlanadi.

O'zbekiston tijorat banklarida ham ichki audit tizimini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Markaziy bank tomonidan banklarda riskka asoslangan ichki audit tizimini joriy etish, xalqaro audit standartlariga mos faoliyat yuritish va komplayens nazoratini kuchaytirish bo'yicha talablar belgilangan. Bu esa banklarda moliyaviy intizomni mustahkamlash va firibgarlik holatlarini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim banklarda ichki audit tizimining yetarli darajada samarali emasligi kuzatilmoqda. Jumladan, auditorlarning malaka darajasi pastligi, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarining yetishmasligi, audit xizmatining to'liq mustaqil emasligi kabi muammolar mavjud. Ayrim hollarda ichki auditorlar bank rahbariyatiga qaram bo'lib qolayotgani sababli firibgarlik holatlarini obyektiv baholash qiyinlashadi. Bu esa audit natijalarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ichki audit xizmatining mustaqilligini ta'minlash, auditorlarning malakasini muntazam oshirib borish va xalqaro tajribalarni keng joriy etish zarur. Bundan tashqari, banklarda zamonaviy antifraud tizimlarini rivojlantirish, biometrik identifikatsiya, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish firibgarlik xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Ichki audit tizimining samaradorligi bank mijozlari ishonchini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Chunki moliyaviy xavfsizlik ta'minlangan bank tizimida mijozlarning mablag'lari himoyalangan bo'ladi. Natijada bankning obro'si va raqobatbardoshligi oshadi. Ayniqsa, xalqaro investorlar va xorijiy hamkorlar uchun bank tizimining shaffofligi va xavfsizligi muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida ichki audit tizimi firibgarlik holatlarini aniqlash va oldini olishda strategik ahamiyatga ega bo'lgan muhim nazorat mexanizmi hisoblanadi. Zamonaviy bank tizimida moliyaviy xavflarning ortib borishi ichki audit faoliyatini yanada takomillashtirishni talab etmoqda. Ichki auditning mustaqilligini ta'minlash, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, auditorlar malakasini oshirish va xalqaro standartlarga asoslangan nazorat tizimini rivojlantirish orqali tijorat banklarida firibgarlik holatlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Natijada bank tizimining barqarorligi, moliyaviy xavfsizligi va mijozlar ishonchi yanada mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shuxratovich I. S. ICHKI AUDIT TUSHUNCHASI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – T. 1. – №. 7. – C. 180-183.
2. Basel Committee on Banking Supervision. Internal Audit Function in Banks. – Basel, Switzerland, 2023.
3. Institute of Internal Auditors (IIA). International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing. – Florida, 2024.